

МОНГОЛЧУУДЫН ТОГТООСОН ОРЧУУЛГЫН ОНОЛ, ЗАРЧИМ

Ш.Эгшиг¹

*Утгын өвгөн үгийн таяг тулж,
уламжлалт тогтоосон даягаа түшин
их хөлгөн судруудаа орчуулсан,
харийн утга зохиолоос тана шүрийг нь шүүрдэж,
өөрийн зохиол лугаа монголжуулсан
эртний соёлт үндэстэн
эдүгээ дэлхийн ухаадын онол зарчмаас хүртэн тунгааж
даяаршсан ертөнцөд ондооших эрмэлзэлтэй аж төрөн оршоор...*

摘要：蒙古人很早就开始翻译世界经典并利用各种翻译方法及原则进行翻译工作。时间长了，蒙古民族游牧生活特色对蒙文翻译作品反映了影响，很多蒙古学者及翻译家都归纳那些翻译作品而结论蒙古翻译的理论及原则。本文将从历代翻译原则形成、发展论述到当代蒙古翻译理论相关问及挑战。

Түлхүүр үг: *Мэргэд гарахын орон, монгол орчуулгын онол, орчуулгын зарчим, хэлмэрчлэхүй, орчуулгын монголжих үзэгдэл, нутагших үзэгдэл, хувиргалын зарчим*

Монголчуудын орчуулгын уламжлал олон зууны түүхтэйг хэн хүнгүй мэднэ. Тэрхүү орчуулгын охь ундаргаас оюунт монголчууд олон үеэрээ хүртэн, гадны зохиол бүтээлийг эх хэлээрээ уншиж сонсдог байсан төдийгүй монгол их гүүш, дуун хөрвүүлэгч нар нь монгол зохиол бүтээлийг гадаад хэл рүү, тэр байтугай гадны зохиол бүтээлийг өөр нэгэн гадаад хэл рүү орчуулан буулгаж байсан баялаг уламжлалтай соёлт ард түмэн билээ. Орчуулан буулгах арвин их туршлага хурааж, тэрхүү уламжлал туршлагаасаа орчуулгын монгол онол, зарчмыг тунгаан авч, “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон даяг оршвой” хэмээх монгол орчуулгын онолын томоохон бүтээлийг туурвисан байдаг. Монголчууд эдүгээ хүртэл энэхүү орчуулгын онол, зарчмыг үндэс болгон, төр шашны болон иргэний зохиол бүтээлийн орчуулгын судалгааг хийсээр иржээ. “Мэргэд гарахын орон”-ыг бүтээн туурвихаас өмнө монгол дуун хөрвүүлэгч, гүүш нар хэдэн зууны турш гадаад хэлнээс арвин их зохиол бүтээлийг орчуулж ирсэн туршлагадаа дулдуйдан орчуулга нь хүн тус бүрийн бүтээл байдаг гэдгийг мэдсэн хийгээд нэг хүн гагцаар хийхээргүй Ганжуур, Данжуур лугаа адил төр шашны том том бүтээлийг орчуулахад зайлшгүй хэрэгцээт нэр томъёог оноон тогтоох, орчуулах онол зарчмаа хэлэлцэн тогтох ёстой гэдгийг бултаар зөвшин, XVIII зууны эхээр Данжуурыг орчуулахаар хийсэн бэлтгэл

---

¹ МУИС, ШУС, ХУС-ын Ази судлалын тэнхим, дэд профессор, доктор

ажил нь уг хөлгөн судрыг орчуулсан хугацаанаас урт хугацаа зарцуулж “Мэргэд гарахын орон” хэмээх нэр томъёоны толийн модон барыг 1742 онд сийлэн хэвлэсэн нь олон зуунаар хуримтлуулсан туршлагынх нь үр шим байсан² гэж Ц.Шүгэр өгүүлэлдээ дурдсан байдаг.

Тэрбээр “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон даяг оршвой”-д буй орчуулах гол зарчмуудыг өнөө цагийн ойлгомжит хэлээр³ дараахь мэтээр бичжээ.

- Орчуулагч өөрт сэжигтэй санагдсан бүхнийг нэрэлхэж, цээрлэлгүй мэдэх хүнээс асуух ба өөрийн дураар бүү нэрлэ, нийтээр мэдэх утга дүйсэн жин таарсан үгийг сонгож ол, тэр үг нь урд хойд үгэндээ харшлах ёсгүй.
- Зарим газар өгүүлбэрийн утга санаанд гэм үл болох үгийг орхиж, зарим газар утга тодруулах үг нэмж болно.
- Олон утгаар ойлгож болох үгийг тун сайн нягталж байж авах хэрэгтэй хийгээд таарах үг олодохгүй бол эх зохиолын үгийг авч болно.
- Оноосон нэрийг орчуулахдаа эх зохиолын нэрийг тэр чигээр нь тавиад ар талд нь юуны нэр гэдгийг бичнэ.
- Зохиогчийн санааг алдагдуулж болохгүй, сайжруулах нэрээр хүний зохиолыг засч үл болно.
- Зохиолчийн далд утгатай бичсэнийг ил утгатай болгох хэрэггүй.
- Шүлэг орчуулахдаа толгой холбох нь зүйтэй боловч, толгой холбосноор олон үг ордог болохыг анхаарууштай.

Д.Дагвадоржийн “Монголын гүн ухааны уламжлалт тогтсон таалал”⁴ гэдэг номд Мэргэд гарахын орны тогтоосон орчуулгын 16 зарчим баримжаа байгааг жагсаасан байдгийг энд зориуд тоочин орууллаа.

1. Гол нэрийн үгс төвд хэлнээ ямар утга хадгалсан байсныг монгол хэлнээ орчуулахдаа утгыг алдагдуулахгүй тэр ёсоор орчуулах зарчмыг баримтлах.

2. Төвд хэлний үгийг орчуулахдаа хэлний байрлалыг харгалзан сольж болох боловч утгыг гээгдүүлж үл болох, энд үгийн чадал гаргагч буюу үгийг онож, хэллэг тодорхой байх зарчмыг баримтлах.

3. Төвд хэлний үг монгол хэлээр олон үг буюу үсгээр илэрхийлэгдэж болох боловч утга алдагдах бол илүү үгийг хасаж найруулах.

² Ц.Шүгэр, “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон даяг оршив”, Орчуулах эрдэм, Улаанбаатар, 1972, 10-р тал.

³ Мөн тэнд, 9-11-р тал.

⁴ Д.Дагвадорж, “Монголын гүн ухааны уламжлалт тогтсон таалал” (Мэргэд гарахын орон дээж бичгийн сурвалжаар), Алтан гадас одонт Улсын Багшийн Их сургууль, Улаанбаатар, 1994, 11-12-р тал.

4. Зарим үед үгийг нэмж байж утгын чадал илэрхийлэгдэх байвал утгыг тодорхойлохын үүднээс үг нэмэн орчуулах зарчмыг баримтлах.

5. Нэг нэр олон утга илэрхийлэх учир утгад тохируулан орчуулах ба хэрэв утга санаа бүрэн илрэх боломжгүй бол төвд үгээр тавих.

6. Хүний ба газар усны нэр тэргүүтнийг орчуулж болох боловч энэтхэг ба төвд нэрийг заавал тавих.

7. Их гол нэрийн зүйлийг урьд орчуулсантай тохирч буй эсэхийг шалган нэгэн мөр болгон орчуулах.

8. Хэрэв үгсийг орчуулахад зөрөө гарч маргавал эсэргүүцэгч, хариулагчийн саналыг сайтар харгалзахын хамт тухай бүр тусгай комиссоор хянуулан шүүлгэж аль үнэнийг олж тавих.

9. Магтах, магадлах, гайхах, уйтгарлах, айхын утга агуулсан үгсийг монгол хэлэнд хөрвүүлэхдээ хотлоор алдаршсан бөгөөд утга илэрхийлэн сэтгэл хөдөлгөж чадахуйц үгсээр орчуулах.

10. Голын утга санаа тод илрэгдэхгүй буюу буруу номолсон нь илэрхий байсан ч засвар нэмэлтгүйгээр зохиогчийн анхны утга санааг алдагдуулахгүй байх зарчмыг баримтлах. Энэхүү ёс алдагдвал багш нарын таалсан ёс солигдоход хүрч, утга алдагдахад хүрнэ гэдгийг зарчим болгох.

11. Зохиолын гол зүйлд тухайлбал бурхан, эд, тоо тэргүүтний нэрийг нууц далд үгээр илэрхийлсэн бол тэр ёсыг баримтлан орчуулах. Хэрэв жинхэнэ нэрээр орчуулбал далд утгын агуулга хаягдахад хүрэх учир үүнийг хатуу баримтлах.

12. Зохист аялгуу зэрэг яруу найрагт үгсийг илт өгүүлэхгүйгээр өгүүлсэн бол өөрийн нь биш ёгт нэрийн далд утгаар орчуулах. Жишээ нь: Илжгийг сайн хоолойт гэсэн бол түүгээр илэрхийлсэн мэт.

13. Гүн ухааны ба бусад аймгуудад үг олон утгаар илэрхийлэгдэх учир өөр өөрийн гол ёсонд ямар утгыг хадгалдаг бол тэр ёсоор үйлдэх. Үүний тулд аймаг тус бүрийн утгыг сайтар хөөн мэдэж орчуулах.

14. Бүтээсэн, бүтсээр, бүтэх мэтчилэн өнгөрсөн, одоо, ирээдүйн үгсийн ялгалыг шинжилж, зохих утгыг алдагдуулалгүйгээр байрлуулан тавих.

15. Шүлэглэсэн хийгээд үргэлжилсэн үгс тус бүрийн ялгалыг сайтар анхаарч, шүлгийг орчуулахдаа утга төгс мэдэхүйг хялбар байлгахын дээр монгол хэлэнд алдаршсан толгой холбох мэтээр үйлдэх. Гэхдээ их голын утгыг илүү үгээр нэмэн засварлахыг хориглох.

16. Дохио найруулгын үгсийг шинээр найруулж болох боловч уул үгийн утгыг анхны хүрээнд байлгаж, түүний гол ба учир шалтгаанд харшуулалгүй онож орчуулах зарчмыг баримтлах.

Д.Дагвадорж гүүш энэхүү 16 зарчим баримжааг “Нэрийтгэн найруулах” хэмээн нэрийдэж, эдгээр зарчмуудыг цаазлан тогтоосон нь зөвхөн Данжуурыг төдийгүй цаашдын орчуулгын онолын суурь дэвсгэр болж өгсөн гэжээ.

Монгол орчуулгад утгыг гол болгох үндсэн зарчимтай байсан хэдий ч, бурхны шашны зохиол бүтээлийн орчуулгад “дуу”-г гол болгох зарчим ч чухал байсан тул тухайн зохиолын агуулгын утгыг шүтэхээс илүүтэйгээр үгчлэн буулгах хандлага төвд, самгарди хэлнээс орчуулсан шашны зохиолд илүүтэй ажиглагддаг талаар эрдэмтэд⁵ ихээхэн анхааран тэмдэглэсэн байдаг билээ. Тэгээд ч энэхүү хоёр зарчмаар төвд хэлнээс нэг зохиолыг судрын орчуулга, аман судрын орчуулга хэмээн хоёр өөр хэлбэрээр орчуулан, нэг нь номын шидийг үзүүлэх, шашны уншлагын хэрэгцээг орчуулга болж, нөгөө нь энгийн ардын дунд ойлгомжтой хэлээр тархан түгж байсан нь мөнөөхөн манай өвөг дээдэс ямархан их ухаантайгаар орчуулгын ажлыг хийдэг байсны гэрч юм.

Манай нэрт төвдөч, орчуулгазүйч Л.Хүрэлбаатар бол орчуулгын харьцуулсан судалгааг дорвитой хийсэн эрдэмтэн билээ. Тэрээр орчуулгыг харьцуулан судлахдаа төвд хэл мэдэхгүй хүнд ч ойлгомжтой байхуйцаар “Төвд эхийг үгчлэн орчуулбал”⁶ хэмээгээд, өөрөө үгчлэн буулгаж бичсэний хойно бусад гүүш нарын орчуулгыг зэрэгцүүлэн тавьдаг нь өөрөө судлахын дээр бусад судлаач нарт харьцуулан харахад нь улам хялбар дөт болгож өгсөн байдаг. Ийм орчуулгын судалгаа тийм их тохиолддоггүй. Л.Хүрэлбаатар багштан бас төвд эх ба төвд эхийн үгчлэн орчуулсан хэсэгт эх ба орчуулгын дүйх дүйх газарт нь тухайн төвд эхийн үгийг хэрхэн буулгасныг тоогоор тэмдэглэн онолдуулсан⁷ нь харьцуулан үзэхэд бүр ч ойлгомжтой болгосон байдгийг түүний номыг үзсэн хүмүүс анзаарсан буй заа. Их эрдэмтний энэ арга бол өнөө бидний үед орчуулгын ангийн оюутанд “Орчуулгын дүн шинжилгээ” хэмээх хичээлийг заахад ихээхэн хэрэглэдэг арга бөгөөд үнэндээ хэрвээ орчуулгын судалгаа хийх гэж байгаа бол ийм аргаар судлахаас өөр яах билээ хэмээн багштан номыг үзэх бүртээ боддог юм. Нэрт орчуулгазүйчийн судалгаанд тухайн үеийн монгол орчуулагчдын орчуулгын талаархи дүгнэлтийг Цахар гэвш Лувсанцүлтэмийн орчуулгаар жишээлэн “Сайн үгт эрдэнийн сан Субашид”-ын

⁵ Д.Цэрэнсодном, “Орчуулгын зохиолын өв уламжлалаас”, Орчуулах эрдэм, Улаанбаатар, 1972, 21-р тал., Л.Хүрэлбаатар, Монгол орчуулгын товчоон, Улаанбаатар, 1995, 9, 62-р тал г.м. Р.Гүрбазар, Орчуулгын онол дадлагын үндэс, Улаанбаатар, 1996 он

⁶ Л.Хүрэлбаатар, Монгол орчуулгын товчоон, Улаанбаатар, 1995,

⁷ Мөн тэнд

орчуулгуудыг харьцуулан үзээд хэрхэн хийснийг судлаач, орчуулагч Д.Үржиндорж⁸ онцгой олж тэмдэглэснийг энд бас дурдсу.

1. Төвд эхэд байгаа шашин номын санааг ертөнцийн хүний амьдралд тохируулж иргэншүүлсэн;
2. Төвд эхэд өгүүлсэн зүйлээс зөвхөн санаа төдийг нь авч, бусдыг нь бүр шинээр боловсруулан зохиосон;
3. Төвд эхэд товч бүдэг өгүүлсэн санааг ихээхэн баяжуулж нийгмийн тодорхой учир холбогдолд оруулсан;
4. Хаад, ноёд ихэст хандаж сургасан зүйлийг энгийн ард, нийт хүмүүсийн зан харилцаанд тохируулан өргөжүүлж, хэн хүнд хамаатай сургаал болгосон;
5. Энэтхэг, Төвдийн ахуйг монголжуулсан;
6. Монгол шүлгийн онцлогийг бүрэн тусгасан;

Энэ мэт Л.Хүрэлбаатар багштан монгол хэлээр орчуулж байсан гүүш, дуун хөрвүүлэгч нарыг нэгбүрчлэн тодорхойлж бичиж, нийтлэг монгол орчуулгын зарчмыг нарийвчлан тодорхойлон гаргаж өгч, бидний үед хүргэсэн хэрэг юм. Олон удаагийн хийгээд олон хүний орчуулгын практик ажлаас онолын асуудлыг боловсруулан гаргаж ирнэ. Энэ нь далай дотроос сувд, шүр шүүрдэхийн адил амаргүй ажил боловч тэрхүү онолыг гаргаж авч гэмээ нь орчуулгын ажилд байнга тохиолдох нарийн төвөгтэй асуудлыг шийдэхэд эргээд маш их тус нэмэр болдог билээ.

Нанхиадын гүн ухааны сонгодог зохиол бүтээл хийгээд сонгодог уран зохиолоос яруу найраг, тууж, романыг монгол их гүүш нар монгол хэлнээ буулгахдаа ихэвчлэн утгачлан орчуулах зарчмыг барьж байсан байдаг, нанхиадын түүхэн дэх иргэний шинжтэй зохиолын орчуулгыг тэгж ч хийхээс өөр замгүй, чингэхдээ зохиолын өмнөтгөл утгын чимэг болсон шүлэг сэлтийг нь орчуулахдаа монгол шүлгийн үндсэн хэлбэрт ойртуулж, ихэвчлэн толгой холбосноос болж, хятад эх дэх шадын үе ба үгийн тоо хэтрэх нь нийтлэг ажиглагддаг байна. Уран зохиолын орчуулгын хувьд нанхиадын иргэний шинжтэй уран зохиолын доторхи өгүүлэмж агуулга нь монголчуудын хувьд өөр соёлын хийгээд сонин содон, ээдрээ ихтэй байдаг тул үүнийг монгол ахуйдаа ойртуулах, өөрчлөх, шинээр зохиомжлох, өөриймшүүлэх олон арга замаар монголжуулсан үзэгдэл түгээмэл байсан нь угаас монголчуудын нүүдэлчин ахуйгаас үүдэлтэй болох тухай орчуулга судлагч нар ямагт анхааран тэмдэглэж ирсний жишээ бол Б.Ринчен, Ц.Дамдинсүрэн, Л.Хүрэлбаатар нарын их эрдэмтдийн судалгаанаас харагддаг⁹ билээ. Гадаадын эрдэмтэд ч энэ талаар бүр дорвитой судалгаа¹⁰ хийн гаргасан байна.

---

⁸ В.Н.Комиссаров, Орчуулгын онол, Орос хэлнээс орчуулж, монгол оюутнуудад зориулан боловсруулсан Л.Үржиндорж, Улаанбаатар, 2008, 213-214-р тал.

⁹ Ринчен.Б "Жанр *bengsen-ü üliger* в монгольском фольклоре", - Studia Mongolica, Tomus I, Fasc. 19, Улаанбаатар, 1959, стр. 5, 8

Орчин үеийн орчуулгын судлалын гол чиглэл бол хэнд орчуулж өгөх вэ, зөвхөн санааг хөрвүүлэн хүргэх гэсэн энэ хоёр чиглэлд илүү анхаарч судалгаа хийх ёстой хэмээн үзэх болжээ. Улмаар энэ нь өөр өөр хэлт үндэстний соёлыг хөрвүүлэн орчуулах тухай асуудалд хүргэсэн бөгөөд “соёлыг орчуулах” хэмээх олон ухааны дундаас үүссэн шинэ ухагдахуун үүсэн, энэ чиглэлд орчуулгазүйн сүүлийн үеийн чиг хандлага төвлөрч байна. Орчуулгын онолын ойлголтуудад Ю.А.Найдын идэвхт дүйцэл, Р.Якобсоны ялгарлын дүйцэл, Ж.Катфордын хөрвүүлэг, Ж.Хаусын ил ба далд санааг нягтлах, Г.Ч.Спивакийн постколонизм ба олон ургальч соёлын асуудал гээд соёлын зүйлийг орчуулах тухай онолын олон тодорхойлолт, дэвшүүлсэн санаа бий. 2002 онд С.Хервей ба Я.Хиггинс нарын дэвшүүлсэн томъёолол¹¹ орчуулгын нутагших үзэгдэлд тохирч байгаа юм. Тэдний томъёолол бол **этгээд ухагдахуун-дуурайлган буулгах-соёлоосоо зээлэх-орчуулах/хэлмэрчлэх- шинэ соёл нутагших** гэсэн томъёолол бөгөөд энэ санаа нь дээр өгүүлсэн уран зохиолын нөлөөллийн зүй тогтолтой мөн ямар нэгэн байдлаар холбоотой байгаа юм. Энд томъёолсон **этгээд ухагдахуун** ба **шинэ соёл нутагших** гэдэг хоёр ойлголт бол нийгмийн дотор бодитоор оршиж буй үйл үзэгдэл бөгөөд хүний ухамсраас ангид оршино. Харин **дуурайлган буулгах-соёлоосоо зээлэх-орчуулах/хэлмэрчлэх** хэмээх дэс дараатай үйл явц бол орчуулагч, хэлмэрч хүний тархин дотор болж буй тодорхой үйлдэл хөдөлгөөн хэмээн ойлгож болохуйц байна. Өөрөөр хэлбэл уран зохиолын орчуулга дахь эх зохиолын ба орчуулсан эх нь үндсэндээ өөр өөр соёлыг төлөөлсөн эх болох юм. Чингэхээр монголчуудын уламжлалт нүүдлийн соёл иргэншил өөрөө бусад үндэстний соёлын зүйлийг нутагшуулан авах илүү чадамжтай соёл байжээ гэж өмнө өгүүлсэн баримтаас дүгнэж болохоор байна. Орчин үеийн орчуулгын онолын төвшинд орчуулгаар дамжин өөр соёлын зүйлс нутагшин орж ирдэг зүй тогтлыг хэдийн тогтоожээ. Монголчууд харин олон зууны тэртээгээс тэрхүү зүй тогтлоор гадны соёлын зүйлийг орчуулгаар дамжуулан монголжуулан авч үндэстний соёлынхоо хүрээг тэлж баяжуулсаар ирсэн байна.

Эдгээр зарчмыг сайтар нягтлан үзвээс эхийн санааг алдагдуулахгүй байх, чингэхдээ онож орчуулах, үүний тулд хатуу үгчлэхээс зайлсхийх, утгад тохируулан

Ш.Эгшиг, *Хятадаас орчуулсан зохиолд монголчуудын Бэнсэний үлгэр холбогдох нь*, - Эрдэм шинжилгээний бичиг (МУИС, Гадаад хэл соёлын сургууль), Боть 180 (2), Улаанбаатар, 2011, 233-р тал

Г.И.Михайлов “*Литературоведческое концепции Б.Я.Владимирцова*”, Филология и история монгольских народов, АН СССР, Институт Востоковедения, Москва, 1958, стр. 55-57.

Б.Нямямгар, *Гүүш цорж Мялын бум дууллын орчуулгад үндсэн эхийн санааг монголжуулсан нь*. Хэл зохиол судлал. Уб., 2011.Т-IV (36), fasc. 34. 115-122-р тал

陈岗龙著, “*本子故事的史诗化*” 《蒙古英雄史诗〈锡林嘎拉珠巴图尔〉——比较研究与文本汇编》《中国民俗学年刊》(2000-2001年合刊), 学苑出版社 2002年, 第 142-156 页

Ш.Эгшиг “*Монголчуудын орчуулгын бүтээлийн монголждог уламжлал*”, Монгол хэлний тользүй, орчуулга судлал, “Монгол судлал ба тогтвортой хөгжил” сэдэвт Олон Улсын Монголч Эрдэмтний XI их хурал, 2016.08.15-18, Улаанбаатар.

¹⁰ 王浩, *翻译文学本土化命题的理论阐释*, 启蒙与建构, 策 - 达木丁苏伦蒙古文学研究, 北京大学出版社, 北京, 2016年

¹¹ Alireza Sadeghi Ghadi, Cultural translation, All new theories and concepts about translation in new century <https://www.scribd.com/document/249401273/All-Theories-in-translation>

орчуулах зарчим барьж байсныг үзвээс, бусдын соёлын зүйлийг аль болох ойлгомжтой буулгах чиг барьж байсан нь орчуулгын монголжих үйл явцад ямар нэгэн тотгор болохооргүй зарчим тогтоосон нь илт байгаа юм.

Орчуулгаас уламжлан монголжих үзэгдлийг онол ба аргазүйн талаас нь тайлбарлан үзэх нь судалгааны ач холбогдолтой болгоно. Ер нь уран зохиолын орчуулгын арга барилыг эрдэмтэн Р.Гүрбазар

- Бүрэн төгс
- Үгчилсэн
- Хялбарчилсан
- Тайлбарласан гэж ангилж болно гэж үзжээ.

Р.Гүрбазарын ангиллаар гадаад хэлнээс орчуулсан уран зохиолыг монголждог гэдэг үүднээс яривал, бүрэн төгс, хялбарчилсан, тайлбарласан орчуулгын хувьд ярих болно. Үгчилсэн орчуулга бол Монголын орчуулгын түүхэнд гагц шашны зохиол бүтээлийг орчуулахад хэрэглэдэг арга байсан гэж үздэг. Орчуулга бүрэн төгс байвал монголжих үйл явцад хамгийн дөхөм, хялбарчилсан ба тайлбарласан орчуулга нь угаас орчуулах уран зохиолын эхийн яруу тансаг байдлыг алдагдуулдаг талтай, гэвч монголчуудын орчуулгын түүхэнд байгаа монголжсон орчуулгын хувьд гол нь сэдэв ба өгүүлэмж, үйл явдал гол болохоос, эх зохиол нь бүрэн бүтнээрээ орчуулагдсан байна уу, эсвэл орчуулгаасаа гээгдсэн, агуулга, өгүүлэмж нэмэгдсэн эсэхийг нэг их тооцдоггүй байжээ. Бүрэн төгс орчуулахын гол шалгуурын нэг нь орчуулгын хэлний уран төгс найруулгын тухай асуудал байдаг. Эх зохиол дахь утга санаа, өнгө аясыг бүрэн дүүрэн ойлгож, санаагаа орчуулах хэл рүү хөрвүүлэн найруулахдаа яруу сайхан буулгах юм бол төгс орчуулгад дөхнө. Ийм сайн найруулгатай орчуулгыг манай дээдэс гүүш нар хийснээр цаашид эхийн монгол хэлээрх гадны соёлын санаа монголжиход илүү дөхөмтэй. Харин найруулгыг дорой хийж, өнгө аясыг нь өөрчлөх аваас, монголжихдоо огт өөр санаа өгүүлэмж болон хувирах магадлал нь ихэснэ.

Орчуулгын нутагших буюу монголчуудын хувьд монголждог энэхүү үзэгдлийг эцсийн байдлаар томъёолбол, гадны соёлын ба ахуйгаас бүтсэн утга зохиолын бүтээлч санааг авч өөрийн ахуйд тааруулан дахин бүтээн туурвих үйл явц гэж үзэж байна.

Монголын орчуулгазүйн ерөнхий хандлагыг түүхэн өнгөрсөн ба одоо цагийн хөгжлийн өндөрлөгөөс эргэн харвал, “монгол орчуулгын онол” хэмээх онолыг жинхэнэ сонгодог утгаар нь томъёолон, орчуулагч бүр нийтээр даган сайшааж, хэвших хэмжээнд хүртэл боловсруулсан бүтээл хараахан гараагүй байгааг гучаад жилийн тэртээ Г.Аким¹², Т.Содномдаржаа зэрэг орчуулга судлаач нар хөндсөн байдаг ба эдүгээ орчуулгын судлал эрчтэй хөгжлийн шатандаа байгаа хэдий ч мөнөөхөн орчуулгын онолын асуудал тулгамдсан асуудал хэвээрээ л байгаа юм.

---

¹² Г.Аким, *Орчуулгын онолыг хөгжүүлэх асуудалд*, Орчуулах эрдэм No.6, УХГ, Улаанбаатар, 1989 он, 3-8-р тал.

Гагцхүү “монголын” гэсэн орчуулгазүйн зарчим ба арга барил, уран чадварын асуудлыг л яриад байгаагаас бус дэлхийн бусад орон шиг утга зохиолын ба соёл дамнасан судалгааны нэг гол ухаан болсон орчуулгазүйг онолын төвшинд гартал нь өндөрт өргөх хэмжээний шинжлэх ухаанч судалгааны бүтээл одоо хэр нь гараагүй байгаа билээ.

Шинэ цагийн орчуулгын онолын гол санааг Б.Ринчен, Ц.Дамдинсүрэн, Ш.Лувсанвандан, Р.Гүрбазар, Г.Аким, Д.Дашдаваа, Ж.Баянсан, Я. Хишигт, О.Адьяа нар гаргасан байдаг билээ. Эдгээрт,

- Уран зохиолыг орчуулахад эхэд буй хүний сэтгэл хөдөлгөх тэр санааг мөн орчуулан гаргах хэрэгтэй, тэгж байж монгол хүн гадны зохиолчийн санааг амтлан мэдэх болно. Үүнийг Р.Гүрбазар “дүрийг сэргээн амилуулах” гэдэг үгээр илэрхийлэн хэрэглэж байв.
- Дүйцэлгүй нэрийг орчуулах зарчим, аргыг тодорхойлоход орос зэрэг хэлээс орчуулагч нар нэлээд судалж тогтоосон байдаг, үүнийг мөн зарим орчуулга судлаачид “реали”¹³, үндэсний онцлогт үг¹⁴ хэмээсэн нь бий.
- Шүлэг орчуулахад агуулга хэлбэрийг аль алийг нь бодолцон буулгах зарчмыг барих бөгөөд монгол шүлгийн онцлогоор толгой холбох, эсвэл орчуулж буй зарим хэлний онцлог болох сүүл холбохыг мөн орчуулгад тусгах, шүлгийн хэмнэл, шадын доторхи үг ба үеийн тоог чацуулах зэрэг аргуудыг хэрэглэх хийгээд шүлгийн уян яруу зохирлыг орчуулгад нь шингээх явдал чухал гэж Б.Ринчен нарын эрдэмтэд үзсэн¹⁵ байдаг.
- Орчуулга хийх хоёр хэлийг орчуулагч хүн аль алийг нь гаргууд сурах нь орчуулга хийх хамгийн гол түлхүүр бөгөөд, ялангуяа эх хэлний мэдлэг

¹³ Ё.Баярсайхан, *Орос хэлний реалийн орчуулгын зарим асуудалд*, Орчуулах эрдэм No.6, УХГ, Улаанбаатар, 1989 он, 101-106-р тал.

Ё.Баярсайхан, *Орос хэлний реали бүхий хэлц үгийн тухай*, Шинжлэх ухаан амьдрал No.6, Улаанбаатар, 1984 он, 66-68-р тал.

¹⁴ Д.Дашдаваа, *Үндэсний онцлог бүхий үг, хэлц үгийг орчуулах нь*, Орчуулах эрдэм No.1, Улаанбаатар, 1972 он, 127-132-р тал.

Ё.Баярсайхан, *Орос хэлний реали бүхий хэлц үгийн тухай*, Шинжлэх ухаан амьдрал No.6, Улаанбаатар, 1984 он, 66-68-р тал.

¹⁵ Б.Ринчен *"Шүлэг орчуулах эрдэм"*, - Орчуулах эрдэм № 1, 1972, 91-99-р тал

Б.Ринчен *"Энэтхэг яруу найргийн амт үнэрийг үлдээхсэн гэж..."*, Орчуулгазүйн сан хөмрөгөөс, Орчуулгазүй Боть 4(422), МУИС, 2015, 170-176-р тал.

Б.Явуухулан *"Яруу найргийн орчуулгын асуудалд"* Яруу найраг миний амьдралд, Улаанбаатар, 1983, 149-152-р тал.

С.Дулам, *"Орчуулгын онолын гурван цаг, дөрвөн зарчим"*. Дэлхийн яруу найргийн XXVI их хуралд зориулан хийсэн “Яруу найргийн орчуулгын тулгамдсан асуудлууд” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурал, Илтгэлийн эмхтгэл, 2005, Улаанбаатар.

А.Шархүү *"Яруу найргийн орчуулгад шүлгийн ур хийцийг нь дамжуулах асуудалд"* Орчуулгазүй, Боть 2, МУИС, ГХСС, 2013, 7-11-р тал.

Д.Бүрнээ *"Зохист аялгууны онол ба монгол орчуулга"*, ”, Орчуулгазүй, Боть 4(422), МУИС, 2015, 130-138-р тал.

Ш.Эгшиг, *"Хятадын эртний яруу найраг орчуулах нь"*, Орчуулгазүй, Боть 4(422), МУИС, 2015, 7-18-р тал.

чадварт зөв бичих, найруулан бичих, яруу мэдрэмжит байдлыг орчуулгад тусгах¹⁶ зэрэг орох нь дамжиггүй.

- Орчуулахдаа утгыг шүтэх нь илүү оновчтой болох хэдий ч хэлбэрийг барьсан үгчлэх аргыг бас орхигдуулж болохгүй.
- Орчуулагч хоёр хэлийг мэдэх гэдэг нь хоёр хэлээр яригч ард түмний үндэсний соёл заншлыг сайн мэдэх, байнга хэрэглэдэг хэлц үг, зүйрлэлийг мэддэг¹⁷ байж гэмээнэ нь утгачлан орчуулахад тустай. Энд мөн хэлшинжлэлийн харилцааны онол¹⁸ ба танихуйн ба сэтгэц хэлшинжлэлийн¹⁹ үүднээс орчуулгад хандвал илүү зөв оновчтой орчуулга болно гэдгийг сүүлийн үед ихээхэн ярих болсон билээ.

Орчуулгын ухааныг шинжлэх ухаанчаар судлан тайлбарлаж, ангилж, өрнийн орчуулгазүйн онол зарчмыг нь монгол хэлнийхээ онцлогт тааруулан тохируулах ажлыг Р.Гүрбазар, Г.Аким нар хийсэн байдаг. Тэдний онцолж байсан зарчим бол хэлшинжлэлийн хэлбэр судлалын ба хэлзүйн төвшинд хийх хувиргалыг зайлшгүй хийж байж орчуулга хийнэ хэмээсэн зарчим юм. Р.Гүрбазарын бас нэг хамгийн гол үзэл нь орчуулагч хүн бол орчуулах эхийн санаагаар орчуулагдах хэлээр дахин цоо шинээр эх боловсруулах бүтээлч хөдөлмөрийн үр дүн бол орчуулгын явц дахь хэл хоорондын бүх хувиргал²⁰ бөгөөд “Дүрийг сэргээн амилуулах” гэдэг зүйл орчуулгад байдаг гэж үзсэн явдал. Эдгээр хувиргалд өгүүлбэрийг нэгтгэн нийлүүлэх, салган задлах, шилжүүлэх хувиргал, солилт, нөхөлт, нарийвчлалт буюу тодруулалт, нэмэлт, орхилт, ерөнхийлөл зэрэг өдий төдий хувиргал багтана. Харин Г.Аким гуай хэлзүйн хувиргалын талаар орос хэлээс монгол хэлнээ орчуулах явц дахь жишээгээр тайлбарласан өгүүлэл²¹ бичсэн байдаг юм.

Гадаадын онол үзлээс илүүтэй, монгол хэлний мөн чанараас нь буюу хэлний дотоодоос нь гаргаж тогтоосон орчуулах хэлмэрчлэхэд тус дөхөм болох онолын баримтлал бол Ш.Лувсанвандангийн “Хэлний хийсвэрлэн сэтгэх арга”²² юм гэж үзэж байна. Хийсвэрлэн сэтгэх нь хүний амьтнаас ялгарах онцлог төдийгүй, энэ нь алив юмсын талаар хөгжил хөдөлгөөнд нь цогцоор нь авч үзэх тархины сэтгэж буй үйл явц боловч, хэлэхүйн хувьд бодат бөгөөд ухамсраас ангид орших талаар өнөөгийн түгээмэл хэлшинжлэлийн онолоор үүнийг тайлбарлаж байна. Орчуулах хийгээд хэлмэрчлэх явцад хүний тархинд болдог энэхүү хийсвэрлэн сэтгэх үйл явц

---

¹⁶ Ш.Чоймаа, “Монгол бичгийн хэлний орчуулга”, Орчуулгазүй, Боть 1, МУИС, ГХСС, 2013, 49-55-р тал.

¹⁷ М.Чимэдцэеэ, “Соёл хийгээд орчуулга”, Орчуулгазүй, Боть 1, МУИС, ГХСС, 2013, 56-65-р тал.

¹⁸ Я.Хишигт, Ж.Баянсан “Харилцааны онол, орчуулга”, Орчуулах эрдэм № 6, Улаанбаатар, 1989, 9-13-р тал.

¹⁹ Э.Равдан, Хэл шинжлэлийн түүхийн товчоон, Улаанбаатар, 2002 он, 230-258-р тал, Н.Нансалмаа, “Ерөнхий хэлшинжлэл”, Улаанбаатар, 2012, 171-173, 176-178-р тал.

²⁰ Р. Гүрбазар, Орчуулгын онол дадлагын үндэс, Улаанбаатар, 1996 он, 138-р тал.

²¹ Г.Аким, Орчуулгын санг уудлахад, Улаанбаатар, 1984 он, 37-53-р тал.

²² Ш.Лувсанвандан, Хэл шинжлэлд хийсвэрлэх аргын холбогдох нь, Хэл Зохиол судлал, IX боть, II дэвтэр, Улаанбаатар, 1972 он, 15-17-р тал.

хамгийн дээд хүчин чадлаар ажилладаг юм. Чингэхээр Ш.Лувсанвандан багштан угаас хэлний алив үзэгдлийг монгол хэлний дотоодоос нь олж тогтоодог эрдэмтэн судлаач байсан нь өнөөгийн орчуулгазүйн ухаанд монгол эрдэмтний оруулсан онолын шинжтэй “хур чанар” бөгөөд монголчууд бидэнд өвлүүлэн үлдээсэн монгол онол болох юм. Хэлний хийсвэрлэн сэтгэх аргыг гадаад хэл сургах, орчуулах эрдэмд сургахад хэрэглэхийн чухлын талаар багш эрдэмтэд мэдлэг туршлагаасаа эрдэм шинжилгээний хуралд илтгэсэн²³ баримт цөөнгүй, энэ нь мөн л угаас хийсвэрлэн сэтгэх нь хүний дотоод мөн чанарт байдаг зүйл учраас ямагт гадагш илрэн гарч байдгийн жишээ болж байна.

Орчин үеийн орчуулгазүйн онолын болон хөгжлийн өнөөгийн хандлага нь Соёлын нэвчлийн судлал (Intercultural Studies) ба Орчуулгазүй (Translation Studies) хэмээх хоёр ухааныг хамтатгасан “Соёлын нэвчлийн орчуулгазүй” гэсэн ухаан сүүлийн үеийн өрнөдийн онолчдын голд чиглэл болж байна. Мөн орчуулга дахь ижилсэх ба ондооших үзэгдлийн тухай яриа мэтгэлцээн ч их болдог. Энэ талаар манай орчуулгын судлаачид мөн л анхааран монгол орчуулгын уламжлал ба орчин үеийн байдлыг дүгнэн шинжилсэн бүтээл буй. Тухайлбал, М.Чимэдцэеэ багш “Үгчлэх, утгачлах, идээшүүлэх, ондоошуулахын харилцан шүтэлцээ” өгүүлэлдээ “...Орчуулахуйн ухааны дээрх хосмолжин ухагдахуун нь хос хосоороо харилцан сүлэлдсэн, харилцсан эсрэгцсэн, бас харилцан давхацсан нэр томъёонууд бөгөөд үгчлэх, утгачлахын тухайд хэлний бүтэц, өнгөн давхарга хэмээх нэг өнцгөөс авч үздэг бол идээшүүлэх, ондоошуулахын тухайд хэлний хэлбэр, соёлын агуулга хэмээх хоёр өнцгөөс авч үздэг, идээшүүлэх хийгээд утгачласнаар орчуулга ойлгомжтой болж, хүлээн авч орчуулж буй хэлний хэлзүйн хэв журамд нийцэж байдаг бол ондоошуулах хийгээд үгчилснээр орчуулга эх зохиолтойгоо дүйцэж, эх зохиолын хэв журамд нийцэж байдаг ажгуу.”²⁴ хэмээжээ. Мөн энэ чиглэлээр МУИС-ийн орчуулгын онолч нар болох Н.Нансалмаа, Г.Элдэв-Очир нар соёл хоорондын харилцаа ба соёлын утгаас нь орчуулгын онол аргагүйгээ тодорхойлох тэр чиглэлд орчин үеийн орчуулгын чиг хандлага явж байгааг дурдаж байгаа юм. Чингэвч бас өнөөгийн орчуулгын судалгаанд анзаарагдаж байгаа нэг асуудал бол даяаршлаас үүдэж, орчуулгын онол зарчимд гадны соёлын болон техник технологийн дэвшлээс болж, хэт ижилсэх хандлага давамгайлж, үндэстний хэлний дархлаа сулрах үйл явц хурдасч байгаа нь мэдэгдэж эхэлсэн тул энэ талд зарим судлаачид, ялангуяа эх хэлээ хамгаалах, эвдэхгүй байх талаар бичиж байгаа юм. Эрдэмтэн Ц.Шагдарсүрэн²⁵, С.Дулам²⁶, Я.Хишигт²⁷, Ц.Базаррагчаа²⁸ зэрэг олон

²³ Ц.Отгонсүрэн, *Гадаад хэл рүү орчуулга хийхэд хийсвэрлэл чухал*, Орчуулах Эрдэм IV, Орчуулгын тулгамдсан асуудлууд: Сургалт, Туршлага” сэдэвт онол практикийн бага хурал, Илтгэл өгүүллийн эмхэтгэл, 2012, 115-128-р тал.

²⁴ М.Чимэдцэеэ, “*Үгчлэх, утгачлах, идээшүүлэх, ондоошуулахын харилцан шүтэлцээ*” Орчуулгазүй, Боть 2, МУИС, ГХСС, 2013, 53-р тал.

²⁵ Ц.Шагдарсүрэн, “*Эх хэлээ эвдэхгүй юмсан*” Улаанбаатар, 2010.

²⁶ С.Дулам, “*Орчин үед тулгамдаж байгаа зарим нэр томъёог монголчлох асуудалд*” Орчин үед тулгамдаж байгаа зарим нэр томъёог монголчлох асуудалд. «Монгол нэр томъёо судлал-90 жил» ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн, 2014, Улаанбаатар хот. 197-201-р тал.

эрдэмтэн судлаачдыг энд нэрлэж болно. Чингэхээр буруу орчуулга, яруу бус найруулга нь эх хэлийг эвдрэхэд хүргэнэ. Тэрхүү буруу орчуулж, уран яруу найруулахгүй байгаа орчуулагч эсвэл хэлмэрч этгээд бол эх хэлээ муу мэдэгч нар бөгөөд тэд эх хэлээ эвдэж сүйдлэх уршиг удаж байгаа хэрэг. Даяаршлын нөлөөнөөс гадны нөлөө ба дотоодын боловсролын бодлогын алдаанаас эх хэлний боловсролын тогтолцооны гэгээрүүлэх чанар нь доголдож, нэгэн үеийн “монгол хэлээ мэддэггүй” монголчууд төлөвшиж байгаа нь ч нэрмээс болж байгаа юм. Энэ нь манай “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон даяг оршвой”-д гардаг “*Хоор монголын тус тус орны үг гол адил олон болбоос бээр үзлэг өчүүхэн адил бус олон. Ялангуяа номыг орчуулахуй дор нэр дохио, нэрийдэх ёсыг цаазлан тогтоосон мэт нэгэн үггүйн тулд олон хэлмэрч нар өөр өөрийн зоргоор элдэв зүйл, үл зохилдох нэрийтгэл найруулбаас сонсох сэтгэхүйг дагагчдад мэдэх бэрх...*” гэсэнтэй агаар нэгэн адил байна. Угаас гадаад хэл эзэмшүүлэх өрнийн сургалтанд орчуулах ба орчуулагдах хоёр хэлийг тэнцүү төгс эзэмшсэн хүн сайн орчуулагч хэлмэрч болдог гэдгийг онолоор баталдаг, гэтэл үүнийг ч бас тэртээ XIII-XIV зуунд Монголчуудын Төрийн Хөвгүүдийн сургуульд баримталж сургадаг байсан талаар Д.Наран доктор баримтаар нотолсон²⁹, үүнийг Ц.Базаррагчаа багш мөн “эх хэл+гадаад хэл=сайн орчуулга, сайн хэлмэрч” гэсэн ном дүрэмтэй байсан гэж бичсэн нь бас л монголчуудын орчуулгын нэгэн баримтлах зарчим яахын аргагүй мөн. Саяхан нэрт орчуулга судлаач М.Чимэдцэеэ багш үе үеийн хятад хэлний орчуулагч нарын багш Ц.Базаррагчаа бол орчуулгын дэг сургуулиа үүтгэн буй болгосон³⁰ гэж дүгнэсэн билээ. Аливаа шинжлэх ухаанд онолын чиг хандлага буй болж буйн илрэл нь ямар нэгэн онол, зарчим тодорхойлогчдын үүсгэсэн дэг сургуулиар тодорхойлогдож ирснийг бид бэлхэнээ мэднэ. Олон хэлээс орчуулж, хэлмэрчилж ирсэн монголчуудын хувьд хэл хэлнээс орчуулж хэлмэрчилж ирсэн түүхтэй, тэдгээр хэл тус бүрд оноогдсон мэргэн гүүш, яруу найруулагч нар бий. Тэр бүгд өөр өөрийн дэгээр онолын санаа дэвшүүлж болно, чингэвч бүхий л хэлний нийтлэг чанарт ирж зангидагдах нь гарцаагүй.

Дүгнэлт

Бид орчуулгазүйн онолын асуудлыг сүүлийн үед нэлээд ярих болсон үед Монголын уламжлалт орчуулгын онол зарчмуудаа эргэн харах, шинээр нээж илрүүлэх замаар орчуулах ба хэлмэрчлэхүйн үйлд ашиглах хэрэгцээ их байна. Үүний зэрэгцээ орчуулгазүй хэмээх шинжлэх ухаан дэлхийн төвшинд хэр зэрэг хөгжиж, ямар төвшинд байгааг давхар судалж мэдэх, орчуулгын онолын гол гол бүтээлүүдтэй танилцах, харьцуулах ч хэрэгцээ буй болоод байна. Аливаа улс үндэстэн мандан бадарч, амар амгалан оршин байх ахуйдаа хэл соёлоо дээдэлж,

---

²⁷ Я.Хишигт, “Сэтгэц, ухамсар, сэдэглэгээний хоруу, орчуулгын асуудалд” Орчуулах Эрдэм IV, Орчуулгын тулгамдсан асуудлууд: Сургалт, Туршлага” сэдэвт онол практикийн бага хурал, Илтгэл өгүүллийн эмхэтгэл, 2012, 74-86-р тал.

²⁸ Ц.Базаррагчаа, “Хэдэн үеэ бүрэлгэх хэлний гамшиг” МУИС, МХСС-ийн ЭШБ, 1999.

²⁹ Д.Наран, Монголын төр ёсны боловсролын түүх (13-14 дүгээр зуун). УБ., 2001.

³⁰ М.Чимэдцэеэ, “Ц.Базаррагчаа багштань орчуулгын дэг сургууль” Хятад судлалын салбар-Нэгэн жаран, МУИС, Улаанбаатар, 2017, 243-258-р тал.

гадаад хэл соёлыг давхар үнэлж, орчуулгын ажил нь ч өрнөдөг³¹ гэж зарим эрдэмтэн үзжээ, чингэвч монголчуудын тухайд түүхэн аль ч үедээ орчуулгын ажлыг хийсээр ирэхдээ онолтой, зарчимтай, арга барилтай байсан юм.

Монголчуудын дэлхийн орчуулгын ухаанд оруулсан хувь нэмэр багагүй. Үндэсний сэтгэлгээний онцлог нэг тал нь бусдын соёлын гайхамшгаас орчуулгаар дамжуулан шимэн хүртдэг уламжлалтай байсанд оршино гэж үзэхээр байгаа юм. Орчуулгын онолын сэтгэлгээний уламжлал нь зэргэлдээх соёлт үндэстнүүдийн орчуулах хэлмэрчлэх ухааны онолын сэтгэлгээнээс түрүүлж явснаас бус, хоцорч байгаагүйн шалтгаан бол монголчууд ямагт дэлхийн сонгодог зохиол бүтээлийн агуу орчуулагч хийгээд ард нийтээр тэгш хүртдэг ард түмэн байсан учраас юм. Монголчууд орчуулгын онол зарчмаа ямагт тогтоож ирсэн ба орчин үед хэлшинжлэлийн онолын төвшний сүүлийн үеийн хурдацтай хөгжил ч онол, арга, зарчмыг улам боловсронгуй болгох судалгааг эрчимжүүлэхийг нэхэж байна.

Номзүй

1. Аким.Г, *Орчуулгын онолыг хөгжүүлэх асуудалд*, Орчуулах эрдэм No.6, УХГ, Улаанбаатар, 1989 он.
2. Аким.Г, *Орчуулгын санг уудлахад*, Улаанбаатар, 1984 он.
3. Базаррагчаа.Ц, “Хэдэн үеэ бүрэлгэх хэлний гамшиг” МУИС, МХСС-ийн ЭШБ, 1999.
4. Баярсайхан.Ё, *Орос хэлний реалийн орчуулгын зарим асуудалд*, Орчуулах эрдэм No.6, УХГ, Улаанбаатар, 1989 он.
5. Баярсайхан.Ё, *Орос хэлний реали бүхий хэлц үгийн тухай*, Шинжлэх ухаан амьдрал No.6, Улаанбаатар, 1984 он
6. Бүрнээ.Д “*Зохист аялгууны онол ба монгол орчуулга*”, Орчуулгазүй, Боть 4(422), МУИС, 2015.
7. Гүрбазар.Р, *Орчуулгын онол дадлагын үндэс*, Улаанбаатар, 1996 он.
8. Дагвадорж.Д, “*Монголын гүн ухааны уламжлалт тогтсон таалал*” (*Мэргэд гарахын орон дээж бичгийн сурвалжаар*), Алтан гадас одонт Улсын Багшийн Их сургууль, Улаанбаатар, 1994.
9. Дашдаваа.Д, *Үндэсний онцлог бүхий үг, хэлц үгийг орчуулах нь*, Орчуулах эрдэм No.1, Улаанбаатар, 1972 он.
10. Дулам.С, “*Орчуулгын онолын гурван цаг, дөрвөн зарчим*”. Дэлхийн яруу найргийн XXVI их хуралд зориулан хийсэн “Яруу найргийн орчуулгын тулгамдсан асуудлууд” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурал, Илтгэлийн эмхтгэл, 2005, Улаанбаатар.
11. Дулам.С, “*Орчин үед тулгамдаж байгаа зарим нэр томъёог монголчлох асуудалд*” Орчин үед тулгамдаж байгаа зарим нэр томъёог монголчлох

³¹ Х.Наранхүү, “*Орчуулга ба хөгжил*”, Орчуулах Эрдэм IV, Орчуулгын тулгамдсан асуудлууд: Сургалт, Туршлага” сэдэвт онол практикийн бага хурал, Илтгэл өгүүллийн эмхэтгэл, 2012, 95-р тал.

- асуудалд. «Монгол нэр томъёо судлал-90 жил» ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн, 2014, Улаанбаатар хот
12. Комиссаров В.Н., Орчуулгын онол, Орос хэлнээс орчуулж, монгол оюутнуудад зориулан боловсруулсан Л.Үржиндорж, Улаанбаатар, 2008, 213-214-р тал.
  13. Лувсанвандан.Ш, *Хэл шинжлэлд хийсвэрлэх аргын холбогдох нь*, Хэл Зохиол судлал, IX боть, II дэвтэр, Улаанбаатар, 1972 он
  14. Нансалмаа.Н, *“Ерөнхий хэлишинжлэл”*, Улаанбаатар, 2012.
  15. Наран.Д, Монголын төр ёсны боловсролын түүх (13-14 дүгээр зуун). УБ., 2001.
  16. Наранхүү.Х, *“Орчуулга ба хөгжил”*, Орчуулах Эрдэм IV, Орчуулгын тулгамдсан асуудлууд: Сургалт, Туршлага” сэдэвт онол практикийн бага хурал, Илтгэл өгүүллийн эмхэтгэл, 2012, 95-р тал.
  17. Няммыгмар.Б, *Гүүш цорж Мялын бум дууллын орчуулгад үндсэн эхийн санааг монголжуулсан нь*. Хэл зохиол судлал. Уб., 2011.Т-IV (36), fasc. 34.
  18. Отгонсүрэн.Ц, *Гадаад хэл рүү орчуулга хийхэд хийсвэрлэл чухал*, Орчуулах Эрдэм IV, Орчуулгын тулгамдсан асуудлууд: Сургалт, Туршлага” сэдэвт онол практикийн бага хурал, Илтгэл өгүүллийн эмхэтгэл, 2012.
  19. Равдан.Э, Хэл шинжлэлийн түүхийн товчоон, Улаанбаатар, 2002 он.
  20. Ринчен.Б *"Шүлэг орчуулах эрдэм"*, - Орчуулах эрдэм № 1, 1972.
  21. Ринчен.Б *"Энэтхэг яруу найргийн амт үнэрийг үлдээхсэн гээж..."*, Орчуулгазүйн сан хөмрөгөөс, Орчуулгазүй Боть 4(422), МУИС, 2015.
  22. Ринчен.Б, Монгол бичгийн хэл, Монгол бичгийн хэлний зүй-Удиртгал, ШУАХ, 1964
  23. Ринчен.Б, *О историй перевода в Монголии*, Мастерство перевода, сборник восьмой, 1971 «Советский писатель» , Москва
  24. Ринчен.Б *"Жанр bengsen-ü üliiger в монгольском фольклоре"*, - Studia Mongolica, Tomus I, Fasc. 19, Улаанбаатар, 1959
  25. Хүрэлбаатар.Л, *Монгол орчуулгын товчоон*, Улаанбаатар, 1995.
  26. Хишигт.Я, *“Сэтгэц, ухамсар, сэдэхлэгээний хоруу, орчуулгын асуудалд”* Орчуулах Эрдэм IV, Орчуулгын тулгамдсан асуудлууд: Сургалт, Туршлага” сэдэвт онол практикийн бага хурал, Илтгэл өгүүллийн эмхэтгэл, 2012.
  27. Хишигт.Я, Баянсан.Ж “Харилцааны онол, орчуулга”, Орчуулах эрдэм № 6, Улаанбаатар, 1989.
  28. Цэрэнсодном.Д, *“Орчуулгын зохиолын өв уламжлалаас”*, Орчуулах эрдэм, Улаанбаатар, 1972.
  29. Чимэдцэеэ.М, *“Үгчлэх, утгачлах, идээшүүлэх, ондоошуулахын харилцан шүтэлцээ”* Орчуулгазүй, Боть 2, МУИС, ГХСС, 2013.
  30. Чимэдцэеэ.М, *“Ц.Базаррагчаа багштань орчуулгын дэг сургууль”* Хятад судлалын салбар-Нэгэн жаран, МУИС, Улаанбаатар, 2017.
  31. Чимэдцэеэ.М, *“Соёл хийгээд орчуулга”*, Орчуулгазүй, Боть 1, МУИС, ГХСС, 2013. Чоймаа.Ш, *“Монгол бичгийн хэлний орчуулга”*, Орчуулгазүй, Боть 1, МУИС, ГХСС, 2013.

32. Шагдарсүрэн.Ц, “Эх хэлээ эвдэхгүй юмсан” Улаанбаатар, 2010.
33. Шархүү.А, “Яруу найргийн орчуулгад шүлгийн ур хийцийг нь дамжуулах асуудалд” Орчуулгазүй, Боть 2, МУИС, ГХСС, 2013.
34. Шүгэр.Ц, “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон даяг оршив”, Орчуулах эрдэм, Улаанбаатар, 1972
32. Эгшиг.Ш, “Хятадын эртний яруу найраг орчуулах нь”, Орчуулгазүй, Боть 4(422), МУИС, 2015.
33. Ш.Эгшиг, *Хятадаас орчуулсан зохиолд монголчуудын Бэнсэний үлгэр холбогдох нь*, - Эрдэм шинжилгээний бичиг (МУИС, Гадаад хэл соёлын сургууль), Боть 180 (2), Улаанбаатар, 2011
34. Ш.Эгшиг, *Хятад-Монгол орчуулгын түүхэн хандлага*, Орчуулгазүй No.5(452), Улаанбаатар, 2016
35. Явуухулан.Б “Яруу найргийн орчуулгын асуудалд” Яруу найраг миний амьдралд, Улаанбаатар, 1983.
36. 王浩, *翻译文学本土化命题的理论阐释*, 启蒙与建构, 策一达木丁苏伦蒙古文学研究, 北京大学出版社, 北京, 2016年
37. Alireza Sadeghi Ghadi, Cultural translation, All new theories and concepts about translation in new century <https://www.scribd.com/document/249401273/All-Theories-in-translation>
38. Михайлов Г.И. “Литературоведческое концепции Б.Я.Владимирцова”, Филология и история монгольских народов, АН СССР, Институт Востоковедения, Москва, 1958
39. Ulrich Weisstein, Comparative Literature and Literary Theory: Survey and Introduction, English and German Edition, Indiana University Press, 1974